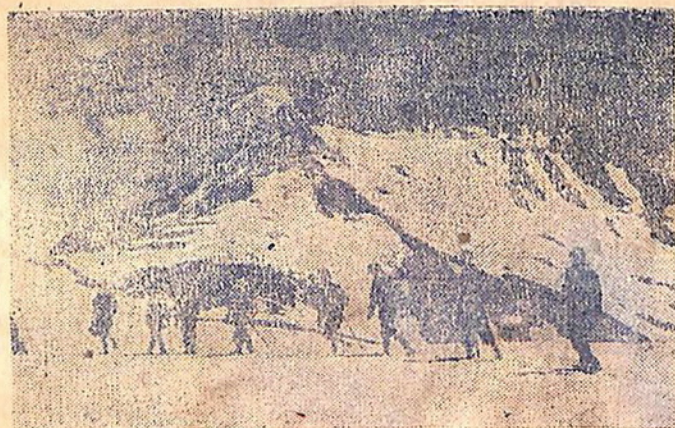

Վ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԱՐԱԳԱԾԻ

ՀԱՅ ԲԱՆԱՍՏԵԼՆԾՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ

ԼՈՒՐՉՐԱՏ

ԵՐԵՎԱՆ

1940

891-99-09

7-96

Հ. ԴԱՐՅԱՆ

Լրաց.

ՍՏՈՒԳԱՍԻ Է 1961 թ.

ЭКЗЕМПЛЯР

91(-0)(56)

ԱՐԱԳԱԾԸ

ՀԱՅ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ

ԼՈՒՍԶՐՈՏ

Խմբագիր՝ Ս. Ղադարյան

Տեխ. խմբագիր՝ Հ. Կարապետյան

Կոնտ. ծրագրիչ՝ Մ. Պարոնիկյան

Հանձնված է արտադրության 1940 թ. ոգոստոսի 31-ին

Ստորագրված է տպագրելու 1940 թ. սեպտեմբերի 23-ին

ՎՋ 733, հրատ. № 69, պատվեր № 201, տիրած 1500

Դրսհրա ո՛ր տպարան, Յերևան, Տերյան № 127

ՅԵՐԿՈՒ ԽՈՍԻՐ

«Արագածը հայ բանաստեղծության մեջ» վերնագրով այս աշխատությունը գրելու գործը յես ձեռնարկել եմ որանից մի քանի տարի առաջ, հասկանա մասնայական տուրիստական-աշխարհային լամբերի համար, վորոնք վերելքներ են կատարում դեպի Արագածի կատարները: Մեր հիմնական նպատակն է յեղել տուրիստ և աշխարհային լամբերգողներին, ծանոթացնել հայ գրողների աշխատանքներին, վորոնք նվիրված են Արագածին: Ուստի այդ բանաստեղծությունները տրվում են վոչ կարճ մեջբերումների ձևով, այլ լրիվ, համաբերով, վոր այդ ոգտակար և հետաքրքիր կլինի Արագածի վրա ձամբորդություն կատարող ամեն մի եքսկուրսանտի համար: Ավելորդ չենք համարել Արագածի նկարագրության հետ միատեղ տալնաև վորոշ անհրաժեշտ տեղեկություններ Արագածի պատմության և աշխարհագրության մասին: Հետագայում մենք հրատարակելու յենք առանձին գրքերով յերկու աշխատություն հս' «Արագածը հայ ժողովրդի պատմության մեջ» և «Արագածի աշխարհագրությունը»: Անշուշտ տարեց-տարե, դեպի Արագածը յեղած հետաքրքրություն աճման հետ զուգընթաց մեծանում է նաև Արագածին վերաբերող անհրաժեշտ գրականության պահանջը: Մեր թե այս և թե հետագա բրոշյուրները գեթ մասամբ լրացնելու յին այդ բնագավառում յեղած բացը:

Վ. Դ.

Յերեվան, 1940 թ.

ԱՐԱԳԱԾԸ ՀԱՅ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅԱՆ ՄԵՁ

«...Յերանի՜ր քե մեկ որ մեր բնագետ յերայրակից-
ներից մեկը ուրախացներ մեզ միջուսումնական շրջանկան
ֆննությամբ Արագածի վորայիտության, քե վուկիանակա-
նության, քե յերկրարանության և քե հանգրաւության
վերաբերությամբ: Իսկ քե չճանճաւա, բացի սոցանից
գործ դնել և ջերմաչափ և ծանրաչափ և մագնիսյան սլաֆ և
մանրացույց, յեքե ուշադիր լինի Արագածի բույսերին,
տունկերին և նրա վրա ապրող կենդանիներին, այն ժա-
մանակ մեզ կմնա ՎՈՉ ՄԻԱՅՆ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼ ԼԻՆԵԼ ՆՈ-
ՐԱՆԻՅ (այսինքն՝ Արագածից Վ. Դ). ԱՅԼ ՅԵՎ ՊԱՐԾԵՆԱԿ
ՆՈՐԱՆՈՎ ՅԵՎՐՈՊԱՅԻ ԱՌԱՋ:» *)

Մ. ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ «Յերկեր»։ Կշ 181

Լայնածավալ Արարատյան դաշտում դեմ-հանդիման կանգ-
նած են յերկու հնազույն լեռներ, վորոնք դարեր շարունակ ա-
ռառ աղբյուր են հանդիսացել մարդկային յերեւակայութեան
համար: Դարեր շարունակ բազմաթիւ կիսավայրենի ցեղեր և հին
աշխարհի քաղաքակրթւած ազգեր են անցել նրանց փեշերով,
նրանց մասին հորինելով բազմաթիւ առասպելներ, յերգեր ու
վիպասանություններ:

Արարատը — վիշապազունների հայրենիքը — անհրապույր,
քարքարոտ, դեմերով լի, իսկ Արագածը՝ ընդհակառակը, ջրառառ,
սառնորակ աղբյուրներով, կանաչի և ծաղիկների բուրմունքով,
հստակ լեռնային ողով:

Հին սար և Արարատը, դրա համար եւ ասում ենք «Ալի-
հեր Արարատ», ձյունածածկ, սպիտակափառ:

Վերջան հոյակապ լեզենդներ կան կապւած այդ սարի հետ...

Ալեհեր Արարատն առաջին անգամ իր լանջերին հյուրընկա-
լել և ուրարտական տիրակալներին իրենց հորդաներով:

Խալդական հզոր պետութեանն ստեղծողը, հին արեւելքի խո-
շոր տիրակալը, Վանի թագավորութեան հիմնադրելը՝ Արգիշտին,
վորի անվան հետ են կապում խալդապետները նաև Արագած սարի

*) Ընդգծումներն իմն են.

անվան ծագումը, մեր թվադրությունից 7—8 դար առաջ Արա-
րատի վրայով ե անցնում դեպի հյուսիս, իր աշխարհակալական
ծրագրերն իրագործելու համար:

Արարատյան բարգավաճ դաշտում դեպի յերկինք խոյացող
սրածայր Արարատի դազաթները հայ ժողովրդի պատմության
լուռ վկաներն են յեղել յերկու հազարից ավելի տարիների ըն-
թացքում: Արարատի հետ ե կապված յեղել համաշխարհային
ջրհեղեղի և Նոյի տապանի առասպելները:

Ահա թե ինչու յերկար տարիներ այդ սարը համարվել ե
«սրբազան» սար, և վերելքը դեպի նրա գազաթները՝ անհնարին:

Յեւ այդ ե պատճառը, վոր Արարատը դեպի իրեն ե գրա-
վել բազմաթիվ խոշոր գիտնականների, ինչպիս նաև հայ ժողո-
վրդի պատմիչներին՝ սկսած հնագույն ժամանակներից:

Մակայն Արարատը հայ ժողովրդի յերգերի և առասպելնե-
րի մեջ հայտնի յե վորպէս «Ազատն Մասիս», Ռ՝վ կարող ե տի-
րել Արարատյան ազատ յերկիրը, քանի կա «Ազատն Մասիսը»,
վորտեղ ապրում են հզոր քաջքերը, վորոնք պաշտպանում են
իրենց քնակավայրը մարդկային ներխուժումից և խորն անդունդ-
ներն են քաշում, տանում յուրաքանչյուրին, ով կհամարձակվի
վտաք կոխել նրա նվիրական սահմանները:

Այսպես ե պատկերել Մասիսը հայ ժողովրդի պատմագիր
Մովսես Խորենացին: Ահա այս «մութ աշխարհում», «քաջքերի»,
«վոգիների» մութ քարանձաւներում ե շղթայված Արտավազդը,
վորի շղթաները ամրացնում են դարբինները և թույլ չեն տալիս,
վոր նա դուրս գա, աշխարհը կործանի:

«Յեթե դու վորսի յեկես դեպի ազատ Մասիսը, քեզ կբռնեն
քաջքերը, կտանեն ազատ Մասսի վրա, այնտեղ կմնաս և լույս
չես տեսնի» (Մովսես Խորենացի):

Կամ՝ ինչպիս բանաստեղծ Հ. Հովաննիսյանն ե գրում.

«Զարկեցեք, դարբիններ, կռանը սալին,
Զարկեցեք կռանը—շղթայքն ամրանան,
Անխձյալ արքայի կապանքն ամրանան,
Զարկեցեք, դարբիններ, կռանը սալին:

Ահարկու ամպերն յեկան ժողվեցան,
Ծեր Մասյաց ճակտին սե քող փաթթեցին.
Գոռում ե փոթորիկ զազանի նման,

Հառաչում, սուղում ե կատաղած քամին:

(Հով. Հովհաննիսյան, «Բանաստեղծություններ», էջ 67):

Ահա այսպես, հայ ժողովուրդը վաղ մի լուր խոսք հունի Արա-
րատի մասին, վաղ մի յերգ ու գովասանք, այլ ընդհակառակը՝
անեծք և նգովք ունի:

Այլ և Արագածը, Արագածի մասին հայ ժողովուրդը և նրա
ստորոտին ապրող բոլոր ժողովուրդները—ադրեհանցիները, քըր-
դերը—միայն մի բան են ասում՝ «Ջան Արագած»:

Յազ գյայանդան	(Գարնան գալով
Զիչադկարը աչբլըր,	Ծաղիկները բացվում են,
Բու գաղլարն	Այս սարերի
Աարգարի սան, Ալադկադ:	Սարգարն ևս դու, Ալադկադ):

Արագածի հոյակապ ջրաբաշխական սիստեմը, վոր կյանք և
տալիս ջրագուրի ընդարձակ տարածությունների, հայտնի յի նրա
ստորոտին ապրող ժողովուրդներին հնագույն ժամանակներից,
սառնորակ աղբյուրները, վորոնք գետնի տակով հակայական
տարածություններ հոսում են դեպի շրջակա գյուղերը, այս բո-
լորը հանդիսացել են այն հզոր ուժը, վորի շնորհիվ սերել և աշ-
խատավոր ժողովուրդն այդ սարը և սրտաբուխ յերգեր և հյուս-
սել նրա մասին.

Արագածը բարձր տեղ և,
Ջուրը հիվանդի դեղ և:

Արագածը Արարատի նման «քաջեր» և «գեներ» հունի.
Արագածի վրա կան լեռնային մեղմիկ ավազող գեփյուռ, քաղց-
րահնչուն մանիներ, սեր և դուրդուրանք, լեռնային գետակների
կարկաչ և ծաղիկների անուշ բուրմունք: Ահա թե ինչու հայ խո-
շորագույն լիբիկ, տաղանդավոր բանաստեղծ Ավետիք Իսահակ-
յանը իր բանաստեղծական մեծ ներշնչումներն ստանում և Արա-
գածից: Պոետն իր սրտի քնքույշ լարերով, վեհ հուզումով յերգում
և Արագածը: Ամենայն իրավամբ կարելի չի ասել, վոր հայ խո-
շորագույն բանաստեղծն իր լավագույն յերգերի ներշնչումներն
ու մտահղացումներն առնում և Արագածից՝ հատուկ տեղ տալով
Արագածի մանիներին.

Արագածը՝ աստղերի մեջ՝
Ադամանդե թագը գլխին,
Սարերեն վեր, ամպերեն վեր,
Թիկն և տվել զմբուխտ—գահին:

Սինամ—հավքի թևեր ունիմ,
Թռնիմ կ'երթամ Արագած.
Ճակտիս աստղե պսակ ունիմ,
Սրտիւ միջին—զառ յերազ:
Կամ՝

Արի գիրկս, մարմար Չարոս,
Թռչենք, յերթանք Արագած:

Արագածը մեր յերկրի բոլոր սարերի մեջ ամենից լայնա-
նիստն է, ամենից հարուստն իր առատ բուսականությամբ և
ծաղիկներով: Արագածի վրա հաշվում են մոտ 10 հազար զանա-
զան տեսակի ծաղիկներ:^{*})

Մինչև հյուսիսային ամենաբարձր գագաթը (4096 մետր ծ.
մակ.), քարածերայերին, հովիտների մեջ և բլուրների կատար-
ներին, ձյունաշերտերի արանքներին, ամեն տեղ և ամեն քայ-
լափոխում հանդիպում ենք բազմաթիվ անուշահոտ ծաղիկների:
Պատկերավոր ասած՝ կանաչ գոգոցի ստե և Արագածը: Մինչդեռ
կովկասյան լեռնաշղթայի ամենացածր գագաթներն անգամ, դեռ
3 հազար մետր բարձրությունից, ծածկված են հավիտենական
ձյունաշերտերով և սառցադաշտերով, ինչպես որինակ՝ Ելբրուս
սարի հարավային լանջին Ազաու սառցադաշտը, Դոնդուզ—Որու-
նի, Կազրեկի լանջերը և այլն. այստեղ, Արագածի վրա, ընդհակա-
ռակն է—ամառվա ամիսներին ամենաբարձր գագաթներին ծա-
ղիկներ են ծաղկում, և գագաթների տակ զիշերելը մեծ հաճույք է
պատճառում տուրիստներին: Քառագագաթ Արագածի ամենա-
բարձր լանջին, մինչև 3600 մետր բարձրության վրա, ամառվա
բոլոր ամիսներին կոլտնտեսային հոտն է արածում և մեր յեր-
ջանիկ յերկրի կոլտնտեսական հովվի լիաթոք յերգն է հնչում:

Դուն Արագած, ալմաստ վահան,

Կայծակեղեն թրերի,

Գագաթներդ՝ բյուրեղ վահան

Թափառական ամպերի:

^{*}) ՆՍՀՄ Գիտությունների ակադեմիայի բրիգադը, ակադեմիկ Աբե-
գելի գլխավորությամբ, 1932 թ. հատուկ ուսումնասիրության յենթարկեց
Արագածը գեոլոգիական և բուսաբանական տեսակետից: Ուսումնասիրության
արդյունքները գետնդրված են յերկու սովոր հատորներում (առևերեն լեզվով),
վորտեղ մանրամասն նկարագրված են նաև Արագածի ծաղիկները:

Մեզ ժայռերդ՝ արծվի բուն,
Լճակներդ՝ լույս—փերուզ,
Առուներդ՝ մեջքիդ փայլուն,
Պերճ գոտիներ վոսկեսյուս:

Աղբյուրներդ զիշեր ու զօր
Սոսքի ընկած իրար հետ,
Վտակներդ՝ զիւ ու զլոր,
Արբեշումն փեշերեդ:

Թիթեռներդ՝ հուր հրեղին,
Թռչող—ծաղիկոյ ծաղիկներ,
Զառ ու զարմանք յերազներէն,
Պոկված ծվէն—ծվիկներ:

Ծիրանավառ դհն թաղունի,
Բուրմունքների դհն աղբյուր,
Ծաղիկներդ հազար գույնի,
Հազար անուն, հազար բույր:

(Ավ. Խանսկյան)

Արագածն ունի մի քանի հովիտներ. Արեւմտյան կողմում
է, նիգ դավառում (այժմ Ապարան) Գեղհովիտը (Դալիչայի
հովիտը), վորտեղից հոսում է Կարկաշանոս ու ծիծաղազնաց*.)
Գեղհովիտ գետակը, Քաղցր ջրերի հովիտը, Լճակ-
ների հովիտը, Սև ջրի հովիտը, իսկ նրա հակառակ կող-
մում ընկած է Մանթաշի հովիտը, վորտեղով հոսում է Կարկա-
շուն կոչված փոքրիկ արագավազ գետակը, վորը՝ թափվում է Ախու-
րյան գետի մեջ: Մանթաշի հովիտը Արագածի ամենագեղեցիկ
հովիտներից է, վորտեղ բուսումն էն վայրի շուշանը, լեռնային
կակաչը և բազմաթիվ այլ ծաղիկներ:

Մանթաշին նվիրած իր բանաստեղծության մեջ մեր մե-
ծանուն բանաստեղծը գովում է այդ «յերազհովիտը», նրա
զմրուխտե ուրուրդը և լուսափթիթ, մետաքս-ծածկոց ծաղիկները,
նրա բյուրեղ զանգերին նմանող աղբյուրները, հուրհազերը
արծաթ թևերով, վորոնք վոսկե հեքիաթներ են պատմում դյու-
թական աշխարհներին և բանաստեղծին «նանի» են ասում:

*) Ալիզան. Աղբյուրառ:

Ե՛յ, Մանթաշի յերազ-հովիտ,
Դուն, դմբուխան որորոց,
Ծաղիկներդ լուսափթիթ՝
Վերաս մետաքս—վառ ծածկոց:

Աղբյուրներդ՝ բյուրեղ զանգեր,
Հովերդ անուշ կքերեն,
Մոռացումի թովիչ յերգեր,
Հովերդ անուշ կքորեն:

Հուր-հավքերդ՝ թևերն արծաթ,
Կտուցներդ՝ լալ-մարջան,
Ինձ կպատմեն վոսիկ հեքիաթ,
Աշխարհներեն դյութահան:

Ալմաստ առուն, մոր պես անքուն,
Նանիկ կասե, որ, որ, որ.
Անուշ նանին զառ մանկության,
Նանի, նանի, որ, որ, որ:

Բնությունը լեզու յե ստանում Իսահակյանի մոտ, Արազա-
ծը նրա համար դառնում է իր իղձերի, հուշերի և հույսերի
թարգմանը: Նա հանգստութուն է դառնում Մանթաշի փեշերին,
Մանթաշի թռչուններին և գիմում իրեն հետ խուսելու իր սիր-
ալ սիրունու նման յերկիրն քառնելու:

Հե՛յ, Արազած, ալ-լալ հաղեր
Ու՞ր կը թռնիս իմ յերգիս պես,
Սրտիս խորքեն յեկե—կանգնել
Յերկիրն կերթաս իմ սիրուս պես:

Քու լալազար ծիծղուն ծաղկունք
Իմ վարդ սերեն բույր կառնեն,
Զառ Մանթաշի թև ու թռչունք
Իմ բլրուկն ձեն կառնեն,
Հե՛յ ջան, հա ջան—ցոլն ու ափունք
Սրտիս խորքեն ծին կառնեն:

Այնուհետև Արազածի պերճ գորգերն ու ծաղկունքը այսպես
և յերգում Ա. Իսահակյանը:

Արագածը իրար վրա
Իր պերճ գորգերն և փռել,
Պերճ գորգերով քար ու քոայ
Քյուշքերի պես զառ-զուգել:

Վառ վարդերի տոնն և այսոր,
Հարս ու աղջիկ դարդարուն,
Պտույտ կուզան որոր-որոր
Վարդափթիթ լանջերում:

Ու աղափի կը թոցնեն՝
Զյուների պես սպիտակ,
Իրար վրա ջուր կցանեն,
Աղբյուրներն անապակ:

Պոռնի նուրբ հոգու համար այնքան դյուրիչ ու հմայիչ և
իբր հայրենի յերկրի ամեն մի գեղեցիկ անկյուն և, հատկապես,
իբր սիրած Արագածը, վոր ցանկություն և հայտնում մեռնելուց
հետո թաղվել Արագածի լանջերում, ծաղիկների բուրմունքի մեջ:

Յես վոր մեռնեմ, ինձի թաղեք
Աղաղյաղի լանջերում,
Վոր Մանթաշից հովերը գան,
Վրաս հովան ու յերթան:

Զմուռն ամիսներին Արագածը դառնում և անմատչելի. նրա
դադաթները և լայնանիստ լանջերը, մինչև շրջակա դաշտավայ-
րերը, ծածկվում են սպիտակ սավանով. սառչում են գետերը,
փոքրիկ լեռնային խաղաղ ու անդորր լճակները, փակվում են
ճամբաները, և հաղորդակցությունը բնակիչի վայրերի մեջ դառ-
նում և անհնարին: Ահա թե ինչու Կանաստեղծ Հովհաննես Հով-
հաննիսյանն իբր մի բանաստեղծությամբ արտահայտում և իբր
յարեց հեռու ալրող սիրահարի փափագը, հույսը, թե յերբ պետք
ե բացվեն Արագածի «սարի ճամբեք»-ը, վոր նա գնա, հասնի իբր
յարին:

Աղաղյաղ բարձր սարին,
Զին ա կիտվել կատարին,
Սարի ճամբեք, բաց ելեք,
Եթամ, հասնեմ իմ յարին:

(Հ. Հովհ. «Յերկերի ժողովածու», I հատ., էջ 158):

Այդպէս և յերգում և մտածում Արազածի մասին նաև ժողովուրդը:

*
*
*

Ամեն տարի, թե բքաշունչ ձմռանը, թե ամառվա արեակեղ ամիսներին, հարյուրավոր յերիտասարդ տուրիստներ և արվի-նիստներ վերելքներ են կատարում դեպի Արազածի կատարները:

Արազածը, սկսած իր ստորոտից մինչև չորս զազաթները, դարձել է մեր ժողովրդի համար մի հաճելի զրոսավայր: Հազարավոր կոլտնտեսականներ իրենց հոտերով ամբողջ ամառն անց են կացնում Արազածի վրա:

Այժմ, յերբ մենք թերթում ենք անցյալ դարի նշանավոր ճանապարհորդներին՝ Արիևի, Վագների, Պաստուխովի և մյուսանե-րի նկարագրութունները, մեզ զարմանալի է թվում, թե ինչ-պիսի խորհրդավորութամբ են նկարագրում այդ գլտնական-ճա-նապարհորդներն իրենց կատարած վերելքները դեպի Արազածի գագաթը:

Ռուս հայտնի տոպոգրաֆ Պաստուխովը, վորն Արազած է բարձրացել 1848 թվին, պատմում է, վոր իրենց առաջնորդում ելին զինված կողակներ, և վոր նրանք փրկվեցին քյուրդ ավա-զակների հարձակումից միմիայն շնորհիվ իրենց ուղեկցող այդ կողակների:

Այժմ տուրիստական խմբերը գելերում են Արազածի պա-տահական բոլոր ծերպերում՝ բացթէյա, թափշյա կանաչի վրա, գլզլան աղբյուրների և արագահոս գետերի մոտ:

Կոլտնտեսային հոտը պահապանների կարիք չունի, այն պահպանվում է միմիայն սպատահական գայլերից, կամ նրանց խմբերից: Աղբքեջանցի, քուրդ և հայ յայլավորները ապրում են իրար կողքի, ոգտագործում Արազածի բարիքները հավասարա-պես, յերգում ու սիրում Արազածը, ինչպէս ընդհանուր և հարա-զատ մօր, վոր հավասարապես սնունդ է տալիս բոլորին:

Ահա թե ինչու Արազածը ժողովրդական գովերգության, հիացմունքի և սիրո առարկա չէ դարձել գարեից ի վեր բոլորի համար:

Այսպէս և յերգում Արազածը աշուղ թոմաս-ողլին, վորն Արազածը նույնիսկ ամբողջ աշխարհի հետ փոխել չի ցանկանում.

Յեղբայր, կուզես լավ իմանաս,
Մեր գուբեռնին Երեւան ա,
Երեւան կոչվում ա Կավկազ,
Մեր սարին կանեն Ալագյազ:

Մայիս, հունիս ամիսեկ ման դաս,
Դրախտային ծաղիկն ա խաս,
Ծաղիկ—ծաղկունք անպակաս,
Հարուստների կյանքն Ալազյադ:

Ուսեմ Ալազյադա մածուն,
Կաթի սերը խամառ մաքուն,
Շատ անուշ ա շվաքի քուն,
Ելլաթներու տուն Ալազյադ:

Ալազյադա ծաղիկ շատ ա,
Պաղ աղբրներ մեջն առատ ա,
Ամառ լավ ա, ձմեռ վատ ա,
Դրախտային դու Ալազյադ:

Թումաս-ողլի Գեվորգի բան,
Դարձյալ ախ կանեմ Աղարան,
Ամբողջ աշխարհ յեթե ինձ տան,
Բեզ հեմ փոխի, ջան Ալազյադ:

(«Հայ աշուղներ», էջ 365):

Ծիրակի յերդի՝ աշուղ Ծիրակը աշուղես և յերդում ձկնե-
րով հարուստ գետերը, վողջ սարերի մեջ պատվական, բոլոր աղ-
ղերի համար սիրելի, ամպերին հավասար, հոտավետ բուրաստան
Արագածը.

Անմահական հողիդ ու ջրիդ մեռնեմ,
Ծաղկունքով դարդարված, կայտառ Ալազյադ,
Լանջերիդ ման գալով կարոտս առնեմ,
Հոտավետ բուրաստան, սրայձառ Ալազյադ:

Շուրջդ լի խոխոջուն աղբյուր ու ակներ,
Ջրեր, թափեր, առուններ ու վտակներ,
Գետերումդ լիքն են պատվական ձկներ,
Դար ու փոսդ ծառ ու անտառ, Ալազյադ:

Բարձրացել ևս ճիշտ ամպերին հավասար,
Համբուրում ևս նոցա իբրև սիրահար,
Ջուրդ անմահական, քարերդ ջուհար,
Նազիր ունես դու անմահական, Ալազյադ:

Շիրակին հոմ, դավիտոս ճիշտ ու խակական,
Վողջ սարերի մեջը դու յես պատվական,
Մահնայն ժողովուրդ քեզինից բավական,
Դու ես անվանի ու մեծ սար, Ալադյադ:

(«Հայ աշուղներ», էջ 313):

Մեր աշուղներից շատ շատերը մեծ վողեւորութեամբ այժմ
յերգում են Արագածը, նրա ստորոտին աւելող ժողովրդի փառքն
ու պարծանքը, առատութեան և լիութեան սիմվոլը, համեմատելով
այն մեր յերկրի հզօրութեան հետ, վորպես նոր կյանքի, փառքի
հասանելի դադաթ: Արագածի լանջին և ապրում աշուղ Աշխուժը,
վորը մանկութունից ճաշակել և Արագածի բարիքները, իր պա-
պերի հետ յայլա յե գնացել Արագածի կրճքին, ծծել և նրա անա-
պական ողը և խմել սառնորակ ջրերը: Այժմ ծերացած աշուղ
Աշխուժը այսպես և յերգում.

Սիրուն դարնան գեղ թաղուհի աննման,*)

Պսակներդ կյանքի դարդ են, Ալադյադ,

Կարկաչահոս աղբյուրներիդ մայրական

Կրճքե բղխած անուշ կաթ են, Ալադյադ:

Չով հովերի, ողի, ջրի հենարան,

Ամառային անուշ քնո որորան,

Գետակների, առուների յերգարան,

Վառ ստեղերն էլ քեզ կսիրեն, Ալադյադ:

Նեկտարաբուխ ծաղիկներիդ հողեշունչ,

Զառ-փեշերդ ծաղիկներ են վռակեփունջ,

Կույսերի յերգ, հովվի սրինդ քաղցրահունչ,

Իրար խառնված՝ քեզ կըովեն, Ալադյադ:

Ճերմակ ամպեր քո շղարշն են հարսնային,

Շողն ու շաղը սուրբ քրտինքդ են դրախտային,

Ցողով արրած վարդերիդ բույր բնածին,

Սառած սրտին հուր կըշնչեն, Ալադյադ:

*) Այս վտանավորը տպագրվում է առաջին անգամ. դրի յեմ առել
յես՝ հեղինակի բերանից, 1939 թ. հրատարակելու ժամանակ, Դադնաֆար
դրուում:

Վ. Դ.

Դո յերկնահոլալ վնհ կատարով աստղադարդ՝
Մաքառել ես շանթերի դեմ միշտ հպարտ,
Ջրվեժներիդ կոհակները հորդառատ՝
Դաշտավայրիդ կյանքն ու շունչն են, Ալադյադ:

Աշխույժ յերգչիս սուրբ որորան հայրենի,
Նոր արևից քեզ աչքալույս արժանի,
Վաղորդյան դով հովերի հետ գեղանի
Քեզ նոր շողեր կը զուրգուրեն, Ալադյադ:

*
*
*

Արագածն ել ունի նույնքան հին պատմութիւն, վորքան
Արարատը: Արագածի վրայով են անցել, նրան տիրելու նպա-
տակով, հին արեւելքի բազմաթիւ տիրակալներ:

Մովսես Խորենացին շատ գեղեցիկ բառերով է նկարագրում
Արագածը, անվանելով նրա լանջերից հոսող ջրերը «դեռահաս
աղջիկներին շրջանցող յերիտասարդներ», նկատի ունենալով, վոր
սարը շրջապատող լեռների ստորոտների մոտ խփում են բազ-
մաթիւ հատակ աղբյուրներ, վորոնց ջրերը միանալով՝ կազմում
են հանդարտ գետեր ու շրջապատում լեռների ստորոտներն ու
դաշտերի շրջակայքը: Համաձայն Մովսես Խորենացու «Պատմու-
թյան» առասպելի, Հայկ Նահապետի ցեղից նրա վորդի Արմե-
նակը բնակութիւն է հաստատում Արագածի վրա, վորի անու-
նով և սարը կոչվում է Արագած—այդ մեր թվագրութիւնից
2026 տարի առաջ եր: Արմենակը իր ընտանիքի անդամների,
վորդիների մեջ է բաժանում Արագածը, և բարգավաճում է այն-
տեղ մի հրաշալի կուլտուրա: Ինչպես յենթադրում են, Արագածն
այն ժամանակ անտառապատ սար է յեղել և մինչև Արմենակ
Նահապետի այնտեղ բնակվելը՝ այս սարի մոտ, ինչպես և մեր
յերկրի զանազան տեղերում, յեղել և բնակչութիւն: «Մեր նախնի
Հայկի զաւուց առաջ մեր յերկրի շատ տեղերում ցիր ու ցան
ապրել են վոչ մեծ թվով մարդիկ» (Մ. Խորենացի, I գիրք,
ղլուխ ԺԲ): Անշուշտ, Խորենացու այս առասպելն ուրարտական
ծագում ունի: Հայտնի յե, վոր մեր թվականութիւնից 7—8 դար
առաջ ուրարտական հզոր պետութիւնը արշավանք է կատարում
գեպի հյուսիս: Իսկ այդ արշավողները, ապրում էյին մեր յերկ-
րի հարավում, Վանա լճի մոտերքում:

Ուրարտական հզոր տիրակալ Արգիշտին, անցնելով Արարա-

սի փեշերով, դալիս հասնում և Արագածի ոտորոտները, գրավում և իրեն և յենթարկում այստեղ ապրող բոլոր կիսավայրենի ցեղերին, ամրացնում և այժմյան Ամբերդ ամրոցը, վորն անշուշտ ուրարտական ծագում ունի Արգիշտին այնուհետև անցնելով Քասախ գետի հովտով՝ գրավում և Արագածի արևելյան լանջերը: Ամրացնելով այդ լանջերը Ղազնաֆար գյուղի մոտ, նրա վերին մասում, Գեղհովիտի աջ և ձախ բարձրունքների դոգավորությունների մեջ կառուցում և ամրոցներ, ինչպես որինալի, Լուսաբերդ, Ամասի ամրոցները և այլն, Վորոնց մնացորդները մինչև մեր օրերը դեռ մնում են:

Ուրարտական տիրակալն այնուհետև Քասախի կիրճով և Ապարանի ուսով գնում և մինչև այժմյան Ղանլինջա գյուղը և այնտեղ կառուցում և Մարմաշենի՝ (այժմ Ղանլինջայի) ամրոցը, վորտեղ մինչև որս ել պահպանվում և Արգիշտիի սեպագիր արձանագրությունն իր նվաճումների մասին:

Ահա միանգամայն իրավացի պետք է համարել զիսնականների այն յենթադրությունները, վոր Արագածն առաջին անգամ յուր ռազարության և արժանացել ուրարտական հայտնի նվաճող Արգիշտիի կողմից, ուստի Մովսես Խորենացու նշած այդ Արմենակն ել, վորպես սուսապելաբանության մեջ հիշվող մի անձ, վոչ այլ վոք և, յեթե վոչ նույն ուրարտական Արգիշտին:

Արագածի գովերգումը հրաշալի պատկերներով և վոգեվորությամբ տվել և նաև հինգերորդ դարի մի ուրիշ պատմիչ՝ Ղազար Փաղպեցին: Այդ, ամենայն իրավամբ կարելի չե ասել, մի արձակ բանաստեղծութուն և, գրված հայոց Արշակ Թագավորի հայրերից հեռանալու առթիվ, յերբ Հայաստանը կորցրեց իր անկախությունը և բաժանվեց սլաբսիկների և հունաց աշխարհակալ պետությունների միջև: Պարսիկներին անցան՝ «դրախտի նման, Արշակունյաց ազգի սեփական, բնիկ կալվածները՝ վաղարշապատ քաղաքը, Արշակունյաց Թագավորների մայրաքաղաքը...»: Այդ առթիվ Ղազար Փաղպեցին նկարագրում և շրջակա լեռները, և այդ նկարագրությունն անշուշտ այստեղ վերաբերում է Արագածոտնին և Արագածին:

«... Նրանց (այդ լեռների) բարձր գագաթներից հոսում են առատ ջրեր, դաշները ջրելով՝ լիառատությամբ անապատս մատակարարում են բազմաթիվ այր և կին բազմությամբ լցված

Թաղավորական քաղաքին հայ և կիւնի, անուշահոտ, քաղցրահամ բանջարներ և զանազան յուղալի սերմեր: Իսկ զեպի լանջակողմերն ու սարահարթ տեղերը, յեթե մինոր տեսնող մարդ իրեն աչքերը դարձնի, հանգերձներ կկարծի, և վոչ թի ծաղիկների զույնը, անարածված համով ու հատով: Նրանց թանձր ու առատ խոտերն սրտասկան, ընտանի անթիվ եղբի ու վայրենի, կատաղի կենդանիների խմբերին կշտացնելով՝ նրանց մորթիներն են թանձրացնում, գավակները գերացնում և պարարտութեամբ ամբողջ մարմինը հաստացնում: Իսկ անշուշտ ծաղիկներին առատ հոտը նմտավոր, վարսաներ քաջ մարդկանց և ցերեկ գիշեր անգունն ապրող հովիվներին առողջութուն և պարգևում, խելքի զգայութուն և գորացնում ու նորոգում: Այնտեղ դանվում են խելացի ու հմուտ բժիշկների ստուգադույն խոտերն համաձայն դեղերի ոգտակարութեան համար՝ զանազան տեմակ բույսերի արմատներ, և հիվանդութուններն արագ բժշկող սպեղանիք, վորոնք յերկար ժամանակ ցավերի մեջ տանջվողներին սալիս են առողջութուն: Իսկ զաշտերի՝ ամեն տեսակ բարիքներով չափազանց առատութունը գրավում, քաշում և աշխատասեր մարդկանց, ինչպես իշխանական հրամանով, և այս կամ այն բարիքով լիայնելով նրանց՝ միանգամայն հրապուշտում ավելի ևս շուտով դեպի իրանց գառնալ:

Այսպիսի հրաշագեղ բարիքներով լիքն են ու առատ Արազածի հարավային լանջերը — պատմական Արազածոտներ, վորի մասին այսպիսի վառ գույներով և վողեորութեամբ պատմում և Ղազար Փարսեցին:

Այնուհետև հայ պատմագիր Ալիշանը, նկարագրելով Այրարատյան զեղեցիկ յերկիրը, այսպես և պատկերացնում Արազածը.

«Իբր ի կիսոյ մայիս ամսոյ ցփերջ կոյս սեպակների՝ յոյժ գեղեցիկ և զմայլական երևոյթն ընծայե լեռնն՝ օժանդակութեամբ ջուրց և օդոյ յստակութեամբ, քաղցրահոտ բուրմամբք, և երանգ երանգ ծաղիօք, յորս գեղինն և յանախագոյն, այլ և կապուտագոյն Շուշանք վայրիք կամ Հիբիկք, շառափայլ կակաչք՝ Բողք կամ Հոռոմ — երնջանք, ցաթնեղնիճք կամ Զանգակ-ծաղիկք, Զագախոտ սագնորակ... և այլք պեռ-պեռ յորոց՝ զմայլմամբ քաղէր բնասէրն վաղներ գերմանայի, յամի 1843... և այլն:

(Ալիշան՝ «Այրարատ», էջ 131):

Կամ մի այլ տեղ Ալիշանը գրում է.

«Զուրք և գետը դառաւս (Արագածոտնի գավառ — Վ. Գ.) զրեաթէ բովանդակ ի մեծէ լեւնէ (Արագածի մասին է — Վ. Գ.) աստի իջանեն և դնան ընդ ամենայն կողմանս, արբուցանելով գանդատանս և դայրին»:

(Ալիշան՝ «Այրարատ», էջ 132):

*
*
*

Արագածի պատմութիւնը հայ ժողովրդի պատմութեան մեջ փառավոր էջ և կազմում: Մեր այս նյութից զուրք լինելով այդ հարցը, նրա լուսարանումը թողնում ենք մի այլ ժամանակի: Այստեղ անհրաժեշտ ենք համարում հիշատակել, վոր Արագածը շրջապատված էր Հայաստանի յերեք պատմական գավառներով՝ մի կողմում Արագածոտն էր, մյուս կողմում Շիրակը, իսկ յերրորդ կողմում՝ Նիգ (այժմյան Ապարան) գավառը: Այդ գավառները, ինչպես արդեն մի անգամ նշել ենք, դեռ հին ժամանակներից ունեցել են խիտ ազգաբնակչութիւն, վորոնց գլխավոր գրավուներն և յեղել հազարբնակչութիւնը և անասնապահութիւնը: Արագածն իր առատ ջրերով հողագործ գյուղացու ապրուստի առատապէս աղբյուրն և հանդիսացել, վտանգման բաղձաթիվ տեսակներով: Արագածից հասող առատ ջրերի շնորհիվ նրա փեշերին զարգացել և և ծաղկել այգեգործութիւնը, բանջարաբուծութիւնը: Շիրակը հայանի յի յեղել իր հացահատիկային մշակութիւններով, այդ առատութեան մասին ժողովուրդն ասել է՝ «թէ քո Շարայի որկորն է, մեր Շիրակայ ամբարնն չեն»: (Յեթն քո վորկորը Շարայինն է, մեր ամբարները Շիրակինն): Ինչպես պատմում և մեզ Մովսէս Խորենացին, այդ շատակեր Շարան Հայկ Նահապետի թոռն է յեղել: Արմենակի հաջորդը՝ Արամայիւր, «Բաղմամ ին ու շատակեր Շարային տնով տեղով ուղարկեց Արագած լեւան հյուսիսային կողմերը, Ախուրյան գետի մոտ մի պտղաբեր ու բնագործակ դաշտ, վոր նրա անունով հետո կոչվեց Շիրակ»: Շարայի վորկորամոլութիւնը հայ ժողովրդի մեջ առակ էր դարձել, և մինչև հիմա էլ Շիրակի հայ գյուղացիները շատակեր մարդու մասին այդպես են ասում: Այս առասպելից յերևում է, վոր Շիրակի գավառը անցյալում յեղել և նույնքան պտղաբեր, վորքան այսօրվա Շիրակը:

Նիգ գավառի լեռնաբնակ ժողովուրդները՝ հայերը, քրդերը,

աղբերջանցիները, վորոնց զլիաւոր զրազմունքն և յեղել լաշն
նարածությունը, առատութեան բարիքներն ստացել են իրենց
սիրելի Արագածից, ինչպէս հարազատ մօրից:

Ամառը Արագածի թալշապատ, բուրախից լանջերը ծածկ-
վում են հարյուրավոր սպիտակ վրաններով և քարաշեն տնակ-
ներով: Հագարավոր աշխատավոր գյուղացիներ բարձրանում են
յայլաները, վորտեղ ամբողջ ամառվա ընթացքում առատ կերկա
իրենց անասունների համար: Սշնան սկզբին իրենց սայլերը,
ձիերը բարձում՝ իջնում են յայլաներից, բեռնավորված յուղի,
պանրի հսկայական սլաշարներով:

Այժմ, յերբ խորհրդային կարգերը հաղթանակել են գյու-
ղում, Արագածի վրայից անհետացել են նախկին բեգերի և աղա-
ների որաններն ու յայլաները: Այժմ այնտեղ ալածում են կո-
տնտեսային հոտերը, և նախկին ճնշված ու լքված չորանի մեղա-
մաղձոտ ու հուսակտուր մեղեդիների փոխարեն Արագածի գաղաթ-
ների տակ հնչում են նոր մարդու ազատ ու լիաթոք յերգերը, նոր
ուրախ ու յերջանիկ սոցիալիստական կյանքի սրտաբուխ յերգը:
Յեկ հայ շինականի՝

«Դարդս լացեք, սարի սմբուլ,
Ալվան-ալվան ծաղիկներ»-ի
կամ՝

«Սև մութ ամպեր ճակտիս գեղվան,
Դուման հագար, Ալագյաղ»-ի փոխարեն,

Այժմ կարկաչուն աղբյուրների, սարի սմբուլների, շուշան-
ների բյուրավետ միջավայրում հնչում և կոտնտեսական հովվի
սրտաբուխ յերգը, իր խել կողմից հորինված.

...Ալագյաղին գիպալ շողը,

Տըսկտորը քցին խողը,

...Կուլակի խոր կողը:

Այ տրակտոր, խան տրակտոր,

Շուտ արի մեյքան, տրակտոր:

(«Հայկ. խորհրդ. ֆուկլոր», ԵՋ 90):

Ալագյաղ բարձր տեղ ա,

Ձուքը հիվանդի դեղ ա,

Ձորան սիրածին առավ,

Ի՛նչ լավ ման գալու տեղ ա:

Բյուրական գյուղի կոլտնտեսական Մելիք Մարտիրոսյանը
 հովաքանում և Արագածը, վորը սոցիալիզմի յերկրում ամբող-
 ջապես ծառայում և ժողովրդին, դարձել և մատչելի Յեթե հին
 կուտուրան բարձրանում եր մինչև 1200 մետր բարձրության,
 վորտեղ կառուցվում եյին ամրոցներ, ինչպես ամենաբարձր Ամ-
 բերդ ամրոցը, այլա նորը՝ սոցիալիստականը բարձրացել և
 մինչև 3250 մետր բարձրության, վորտեղ կառուցված և խորհրդ-
 դային Միության մեջ բարձր ոգեւրեւթաբանական կա-
 յաններից մեկը, Սև լճի ափին, վորտեղ տարվա բոլոր ա-
 միսներին խորհրդային մարդիկ դիտումներ են կատարում՝ ի-
 րենց ծառայությունը մատուցելով խորհրդային առաջավոր գի-
 տությանը, Արագածի հարավային լանջերին ընկած Բյուրական,
 Արզով, Դըղըր, Խնաքու և մյուս մի շարք գյուղերի բնակիչնե-
 րից շատ շատերը, վորոնք իրենց յայլաներից ավելի բարձր չե-
 յին գնում, այսօր մեծ նիրով են ուղեկցում խորհրդային յերկ-
 րի բոլոր մասերից յեկող տուրիստներին դեպի Արագածի գա-
 զաթները, անգամ ձմեռվա դաժան սառնամանիքների ժամա-
 նակ, Անաթե ինչու մեծ սիրով նրանք յերգում են Մելիք Մար-
 տիրոսյանի հորինած յերգը.

Ալագյաղ բարձր սար և,

Չորս հաջանն բոլոր քար և.

Շորադուլի վրեն դար և,

Ջուրդ լալն և, ջան Ալագյաղ.

Ամպեր կուգան քուլա-քուլա,

Չորս գագաթը բռնված մառախուղ ա,

Քամիդ չորս կողմից կուգա,

Ջուրդ համեղ և, ջան Ալագյաղ.

Գագաթը բարձր չե, յերկար,

Արարատին միշտ նման և,

Քարը վոսկեղեն գոհար և,

Ջուրդ սառն և, ջան Ալագյաղ.

Ռուսաստանից մինչև Հայաստան

Դմբողջ Յեվրոպան զարմանա,

Գագաթիդ վրա մարդիկ բնակվեցան,

Ողիդ համար, ջան Ալագյաղ.

Գազաթիլ բաժնունկած եւ չորսիս
Այժմ դու մեզ հետ խոսի,
Գետնիդ տակ ունես վոսկի,
Շատ ուրախ ենք, ջան Ալազյալ:

Բյուրականն արին ըստանցի,
Քո վրեն անակ շինեցին,
Հայ, վրացի բնակվեցին
Ողիդ համար, ջան Ալազյալ:

Մեկիք Մարտիրոսյանից գովասանած;
Մայիս-հունիս այնտեղ ման գաս,
Նոր բանաստեղծ կգանաս,
Մեկ հալա յեա, ջան Ալազյալ: *)

Յերկար դարեր շարունակ հայ ժողովրդի մեջ պատմվել ե
և հետագայում սերնդից-սերունդ ե անցել Լուսավորչի կանթնդի
առասպելը, վորն իբր թե կախված ե յերկնքից, Արագածի վրա,
առանց պարանի: Ինչպես հայտնի յե մեզ հայ ժողովրդի պատմ
մությունից, մեր թվագրության IV դարի սկզբում մեծ հեղա-
շրջում կատարվեց մեր ժողովրդի կյանքում, յերբ հռչակվոր,
քաղաքակրթված Տրդատ մեծի որոք, նրա արքունական քաղ-
առաքար Գրիգոր Լուսավորչի ջանքերով, քրիստոնեյությունը
մուտք դործեց Հայաստան: Մի քանի տասնյակ տարիներ շա-
րունակ քանդվում եյին հին հեթանոսական կռանները՝ մեհյան-
ները, և նրանց փոխարեն արմատավորվում եր քրիստոնեյական
յեկեղեցին, իր նոր, լուսավորչական քարոզներով: Այդ, իրոք,
վորոշ առումով կուլտուրական և քաղաքական մեծ հեղաշրջում
եր հայ ժողովրդի կյանքում, առաջադիմական մեծ քայլ եր, վորը
կատարվում եր Գրիգոր Լուսավորչի և նրա հետևորդ-աշակերտ-
ների յեռանդուն ջանքերով: Ահա այդ Գրիգոր Լուսավորչի կան-
թնդի հայտնի առասպելն ե, վոր աշակես սերտ կերպով կապել ե
ժողովուրդն Արագած սարի հետ: Այդ կանթեղը վառվում ե այն
ժամանակ, յերբ մութը ծածկում ե հայոց աշխարհը, վառվում
ե՝ վորպեսզի լուսավորի հայոց «մաք յեկիր» (Հ. Թուման-

*) Տպագրվում ե առաջին անգամ Գրի յեմ առել յեա Բյուրականում՝
1939 թ. ամսական քաղաքական ժամանակ Գ. Դ.

յան): Արդյո՞ք հայոց այդ «ամսակ միտք» (Հ. Թումանյան) պարսկական, արաբական, թուրք սելջուկների կամ այլ ոտար-երկրյա բռնակալների կրնի՞ն տակ հեծող յերկրի ժողովրդի հեծ-կըլտանքը չի՞, անհույս հավատը դեպի յերկինք, դեպի անորոշը, վորտեղից պետք է լույս ծագի, վորտեղից պետք է գա իր համար ազատութիւնն բերող մեծ ուժը:

Գուցէ և՛ այսպես: Ահա յերեկոյան մթնշաղին, յերբ վերջա-լույսի վերջին ցուլքերը սկսում են մարել և թափնիկ հեռավոր հորիզոնի հետևում, յերբ խավարի մռայլ քողը ծածկում է Արա-բաստանը և Շիրակի դաշտերը, իսկ լեռների գոգում ապաստանած Աղարանի լեռնային գլուղներում յերեկոյան ճրագն և վառվում իր ադոտ լույսով, Արագածի վրա, նրա չորս գագաթների մեջ-տեղում մի յերկար ցուլք է կախված լինում, վորը կարծես կան-թեղ լինի՝ յերկնքից առանց պարանի կախված, վորը պատրաստ-վում է գիշերվա մթին դիմավորելու իր հրավտու լույսով և լուսավորելու հայոց աշխարհը:

Մեր տաղանդավոր բանաստեղծները՝ թե՛ Հով. Հովհան-նիսյանը և թե՛ Հով. Թումանյանը չեն մոռացել սրտառուչ տո-ղեր նվիրելու նաև այս հրաշագեղ տեսարանին Արագածի վրա: «Լուսավորչի կանթեղը» վերնագրով իր վոտանավորի մեջ այդ յերեկոյթն այսպես և պատկերացնում Հով. Թումանյանը:

Կես դիշերին կանթեղը վառ,
Կախ է ընկած յերկնքից,
Լուսավորչի կանթեղն առմար
Հայոց մթնած յերկնքից:

Կախ է ընկած առանց պարան,
Արագածի կատարից,
Ու սեղանից հսկայական,
Լույս է տալիս աշխարհին:

Լույս է տալիս յերկար դարեր,
Ու վառվում են միշտ անշեջ,
Սրբի մաքուր արցունքները
Յուզի տեղակ նրա մեջ...

Վոչ մարդկային ձեռ կհասնի
Նսն ահավոր բարձրունքին,
Յեկ վոչ քամին կհանգցնի
Վիշապ քամին ահավոր:
(Թումանյան, յերկիր, էջ 60):

Իսկ խորհրդային յերիտասարդ շնորհալի բանաստեղծ Հով. Շիրազը «Լուսավորչի կանթեղը» (պարոզիա) վերնագրով իր բանաստեղծության մեջ, անդրադառնալով Արագածի վրա կախված կանթեղի առասպելին, բողոքովին այլ մոտեցում ունի: *) Կարելի չէ ասել, վոր Շիրազի մոտ այդ ավանդությունը, վոր գալիս է մեր պապերից, սոցիալիստական լուսարձակի շողերի տակ իջնում է Արագածի գագաթից և լուսավորում է դարերից ի վեր խավար ու մութ գյուղական խրճիթները և նոր կուլտուրան մըսցնում է ժողովրդի կենցաղի մեջ: «Գյուղական իդիոտիզմը», անկուտուրականությունը, ինչպես Կարլ Մարքսն է ասում, անցյալ հասարակություններին հատուկ՝ գյուղական աշխատավորության այդ անտանելի գոյավիճակը, անհետ կորավ շնորհիվ Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ հեղափոխության: Այժմ մեր գյուղում նոր՝ սոցիալիստական ուրախ ու յերջանիկ կյանքն է տիրում, վորը նոր կանթեղի՝ Շիր-կամալի, խորհրդային Շիրակի ելեկտրիֆիկացիայի կրակներով է լուսավորվում:

Յեվ ահա այժմ Շիրակի աշխատավոր ժողովուրդը, ինչպես նրա պապերը, ամեն յերեկո, վերջալուսի մարելուց հետո, այլ ևս չի նայում Արագածի կատարին և չի սպասում, վոր յերեկոյան աղջամուղջին կանթեղը վառվի աշտեղից, բարձրից, այլ սպասում է Շիր-կանալի հիդրոկայանին, թե յերբ բաշխման տախտակի մոտ կանգնած բանվորը կվողորի ելեկտրական անիվը, և մի ակնթարթում կվառվեն հազարավոր ելեկտրական կանթեղներ՝ իլիչի բոցավառ կրակներով կվողողեն դաշտ ու գյուղ, դործարաններ ու հանքավայրեր և լույսի սոռն կլինի հինա-

*) «Լուսավորչի կանթեղի» առասպելի ծագման մասին, գիտական հետաքրքիր տեղեկություններ է տալիս Միք. Նալբանդյանը իր «Կրեպիկա» աշխատության մեջ: Հայ խոշոր դեմոկրատ գործիչը, Պետրոպոլիսի ամբոցի «Ջարե պարկերի» մեջ պարզակված յերագում եր, թե յերբ կգտ այն ժամանակը, յերբ հայ գիտնականները կուսումնասիրեն Արագածի վորպիսիությունը, իսկ ինքը գրում է «Լուսավորչի կանթեղի» կրոնական, վոչ գիտական ծագման մասին: Նա խիստ քննադատության յենթարկելով կրոնական մեծաթիվի շղարշով ծածկված այդ առասպելի ծագումը, գիտական շատ հետաքրքիր տեղեկություններ է տալիս, Արագածի գագաթին մի շարք բնական յերեվույթների շնորհիվ յերբեմն կրակ յերևալու դեպքերի մասին, վորը ժողովուրդն ընդունել է «Լուսավորչի կանթեղի» տեղ, իսկ յեկեղեցին շատել է սրբազործելու այդ, կրոնական բնույթ առյուծ այդ բնական յերևույթին, վորը Միք. Նալբանդյանն անվանել է «Հեղմասի կրակներ»: Այդ մասին մանրամասն կգրվի մեր «Արագածի աշխարհագրությունը» աշխատության մեջ, վորն այժմ պատրաստվում է տպագրության համար: ՀԵՂԻՆԱԿ

վորաց Շիրակի բալոր բնագավառներում, իսկ Արագածն այսօր
գրկում է միայն աստղերը և Վառոճից գմբուխս սրժին բնկնում ցած։
Ահա թե քնչպես է յերգում «Լուսավորչի կանթեղը» բա-
նաստեղծ Հով. Շիրազը.

Յերբ վոր ջահել Արագածի ծեր գլխից
Իրիկունն է ծածկում Շիրակն ու հեռուն,
Եւ վոչ մի աչք ցնորարույր յերկյուղից
Զի սպասում այն կանթեղի վառվելուն։

Ու չի վառվում յերկնանման կատարին
Վոչ մի կանթեղ, վոր վառվել եր դարերով
Աստվածավախ մեր պապերի ուղեղին՝
Իբրև ավանդ լցված վոսկե հույսերով։

Սակայն գիտեմ՝ նախահայրերն իմ բոլոր
Իրենց հեռու խրճիթներից այն մթին,
Ամեն գիշեր յերազել են գլխիկոր՝
Մի լույս կանթեղ տեսնել լեռան ճակատին,

Վոր բարձրունքից լույսը շող տար և շողեր
Կանթեղի պես ցոլար կյանքի խավարում.
Ու աստղեր են հանգել անթիվ ու դարեր,
Բայց կանթեղը լեռան գլխին չի վառվում։

Ու միշտ՝ շերբ ծեր Արագածի գահն արծաթ
Վերջալույսն է վոսկեզոծում ու մարվում,
Բարձրունքներից յես նայում եմ մեր անթարթ
Կանթեղներին, վոր Շիրակից*) են վառվում։

Այդ պապերիս յերազներն են կյանք առել
Վոսկեբյուրեղ կրակներով Իլիչի,
Ու գիշերն է լույսից հեռու ծվարել,
Դարեր անցնեն՝ վոչ մի կանթեղ չի հանգչի։

Ու նիրհում է Արագածը յերկնքում
Լուսավորչի հին կանթեղը մոռացած...
Լոկ աստղերն են գրկում գլուխն ու յերգում
Յեւ կարոտից զմրուխտ սրտին ընկնում ցած։

(Հ. Շիրազ, Յերկեր, հջ 216—217)։

*) Շիր-կանպից

Յորհրդային Հայաստանի յերիտասարդ պոետները մեծ պա-
ֆոսով և վողեորությամբ են յերգում Արագածի: Լանջերին ծաղ-
կող յերջանիկ կյանքի մասին, վեհ ու հպարտ Արագածի մասին
և ամենամեծ նվերը Յորհրդային Յերկրի սրտին—Կրկմլին, Սո-
ցիալիզմի Մեծ Գործի ղեկավարներին—Արագածից են տանում:
Այսպիսի տողեր կարելի չե գտնել մեր յերիտասարդ բոլոր գրող-
ների մոտ:

Նշանակալից են յերիտասարդ բանաստեղծ Սարգենի հե-
տեվյալ տողերը՝ նվիրված Արագածին.

—Ով Արագած, Հպարտ ու վեհ,
Գնում եմ յես Կրկմլը վառ,
Ի՞նչ ես տալիս՝ տանեմ նվեր
Մեր ցնծության, մեր հոր համար:

—Իմ Լանջերին անվերջ հնչող
Յերջանեության յերգ ու տաղից
Փնջեր յերգեր արևաշող,—
Ահա ընծաս յերախտալից:
(Սարգեն, «Նվեր», ԿԶ 2):

Հայ յերաժշտագետներից Արագածը սիրելի և և Արագածի մա-
սին յեղած ժողովրդական յերգերը մշակել և հայ շինականի
յերգի տաղանդավոր յերգիչը՝ Կոմիտասը: Նա յերգեր և հորինել
Արագածի լեռնաբնակ քրդերի կյանքից, քրդական դյուքիչ սը-
րենդի վրա, վորն աշտոյ ել աշնքան հմայիչ կերպով հնչում և
Արագածի Լանջերին:

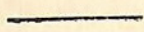
Մնուշտ, այդ վեհ իրեան եր, վոր նրան մղում եր դեպի
Արագածի Լանջերը, քրդական, աղբրեջանական և հայկական
որաներում լինելու և մոտիկից ծանոթանալու նրանց կյանքին
և կենցաղին, լսելու նրանց յերգն ու տաղը լեռների գրկում,
տեսնելու Արագածի վեհանիստ դերքը Արաբաշայն դաշտի կենտ-
րոնում, դիտելու նրա գագաթից մեր հոյակապ լեռնաշխարհը:

Յերբ յերաժշտագետ Կոմիտասը 1910 թվին յերկրորդ անգամ
բարձրանում և Արագածի գագաթը, ի շաբա մյուս յերգերի,
ինչպես՝ «Սարբի վրով գնաց» և այլն, գրում և նաև «Ալա-
զյազին» վերնագրով քաղցրահնչուն յերգը:

Հայ ժողովրդի լավագույն պոետները, պատմիչները, յերա-
ժշտագետները և բազմաթիվ այլ բնագավառների ակադեմիկոս

զործիչներ, ինչպես նաև յեկրոտյայի ականալոր գիտնականներ
բաղմաթիւ վերելքներ են կատարել զեպի Արագածի կատար-
ները և մեծ գոհունակութեամբ ու վոգելորութեամբ բանաստեղ-
ծական սրտառուչ տողեր են նվիրել և բաղմաթիւ նկարագրու-
թյուններ են գրել հրաշալի Արագածի մասին:

Հեռու չե այն ժամանակը, յերբ Արագածի բոլոր լանջերը
կծածկվեն տուրխատական ճամբարներով և հանգստյան տներով,
վորտեղ սոցիալիստական յերկրի յերջանիկ մարդը կվայելի Արա-
գածի բոլոր հրաշալիքները:

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱՆՈՒՅԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆ
ԿՐԹԱՆՈՒՅԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆ
ԿՐԹԱՆՈՒՅԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆ
ԿՐԹԱՆՈՒՅԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...

...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...

...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...

...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...

...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...

...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...
...the ... of the ...

Ա. Մ. Գ. Բ. Բ. Բ.

Երանգարանի քանդակներ
Կոնստանդին և իմ քույր
Երանգարանի քանդակներ
Կոնստանդին և իմ քույր

Կոնստանդին և իմ քույր
Կոնստանդին և իմ քույր
Կոնստանդին և իմ քույր
Կոնստանդին և իմ քույր

Կոնստանդին և իմ քույր

Կոնստանդին և իմ քույր
Կոնստանդին և իմ քույր

Ն Մ Ո Ւ Ը Ն Ե Ր

ՖՈԼԿԼՈՐԻՑ ՅԵՎ ԱՅԼ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱՐԱԳԱԾԻ ՄԱՍԻՆ

Կոնստանդին և իմ քույր
Կոնստանդին և իմ քույր
Կոնստանդին և իմ քույր
Կոնստանդին և իմ քույր

Կոնստանդին և իմ քույր

Կոնստանդին և իմ քույր
Կոնստանդին և իմ քույր

Կոնստանդին և իմ քույր
Կոնստանդին և իմ քույր
Կոնստանդին և իմ քույր
Կոնստանդին և իմ քույր

94564000

188 Feb 8 1904

[illegible]

5000 40000

Ա. Լ. Ա. Գ. ՅԱԶ

Մառախլապատ քո գաղաթդ,
Կրճքից համեղ և քո կաթդ
Ծըծում եր Աշոտ Յերկաթ,
Յուշց տնւր, քո արձան, ջան Ալադյազ:

Համբերդն ու Արխաշան,
Սև բերդն և մեծ նշան,
Տիրում եր Սմբատ իշխան,
Ուր և իշխանդ, ջան Ալադյազ*):

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՅԵՐԳԵՐ Ա.Լ.Ա.Գ.ՅԱԶԻ ՄԱՍԻՆ *)

...Ալադյադին դիպավ շողը,
Տրակտորը քցին խողը
...Կուլակի խոր կողը:
Այ տրակտոր, խան տրակտոր,
Շուտ արի մեյդան, տրակտոր:
(«Հայկական խորհրդային ֆոկլոր», ԼՋ 90)

Ալադյազը տուն ունիմ,
Մեջը վոսկե սյուն ունիմ,
Քաշվե, քյոփոդդու գյաղա,
Գնդպես հաղար շուն ունիմ:

(Բուզանովկայի շրջանի Փ. Խանչալի գյուղի դեղձկուհի Վարվառա
Բդոյան)

Ալադյազ բանցր սարին
Ջուռն և կիտվել կատարին,
Արի, Թառլան, Թև տնւր ինձ,
Թըռնեմ խասնեմ իմ յարին:

(Կոտայքի շրջանի Յիլդովան գ. դեղձկուհի Սըրուհի Հակոբյան)

Ելել եմ Ալադյազը,
Կողքիս կախել եմ սազը,

*) Գրի և առնված 1939 թվի Արադածի գավառադիտական երազեղի-
ցիայի կողմից:

**) Այս յերգերը նույնությամբ գրի յև առել իմ խնդրանքով ընկ
Վարդ Բդոյանը: Վ. Գ.

Ձեմ առնի մալամաղը,
Կերթամ կընկնեմ Արազը:
(Կարբեցի Մկրտիչ Սիմոնյան)

Ծաղկավաճառ դերը,
Խորովածի շերը,
Ծոցդ մտնեմ քշերը,
Պաշեմ խալ-խալ թշերը:
(Մուղնեցի Տ. Պողոսյան)

ԶԱՆԳՅՈՒԼՈՒՄՆԵՐ*)

Ծաղկավաճառ դերը,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Խորովածի շերը,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Մեռնեմ բող-բող ռանգիդ,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Ո՞ւր են կարմիր թըշերդ,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Ծաղկավաճառ ձորեր են,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Մեր քաղի խնձորեն են,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Քամի տվեց վեր գըցեց,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Շեկ յարիս մոլորել եմ,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Ծաղկավաճառ ձյուն ե գալիս,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Ծաղիկ մեր տուն ե գալիս,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան

*) Այս և մյուս ժողովրդական յերգերը Արազածի մասին գրի եմ առել յես 1930 թ. ամառը Արազածի եքսպեդիցիայի ժամանակ:
«Զանգյուլումները» գրի ե առել ընկ. Խուզավերդյանը (Ունապանք գյուղից): Վ. Դ.

Դյուղից յիսխան կուլակներ,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Բարի խաբար և գալիս,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Ալագյազ բարձր տեղ ա,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Զուրը հիվանդի դեղ ա,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան,

Զորան սիրածին առավ,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Ինչ լավ ման դալու տեղ ա,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Ալագյազ սառն աղբյուր,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Արծաթե թաս, վոսկե ջուր,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Մեկ յես խմեմ, մեկը դու,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Սիրով լինենք յես ու դու,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Ալագյազ բարձր տեղ ա,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Զորս բոլորը լավ գեղ ա,
Զան, ծաղիկ ջան, ջան:

Իմ սիրածը վոր ինձ տան,
Զան գյուլում, ջան, ջան,
Յես ել կասեմ լավ տեղ ա,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Ալագյազի ծառերը,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Սուրու սուրու գառները,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Գառները յարս ե պահել,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Իմ սերը սրտումս ե պահել,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Խնձոր ունեմ՝ կծած ա,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Զորս կողմը արծաթած ա,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Արերս ուզեց՝ հովի,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Ասի՝ յարի զրկած ա,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Ծաղկավանք ծաղիկ չկա,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Իմ յարին մայրիկ չկա,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Աղջի, քո յարին բռնի,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Ուրիշին իման չկա,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Աղջի, անունդ Շուշան,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Արի տամ քեզի նշան,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Բու գեյրեն ե խշխշան,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Մատանիս տամ քեզ նշան,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Կարմիր կովը ղըրմզի,
Զան, գյուլում, ջան, ջան,
Ծախեմ տամ քեզ բուռնուղի,
Զան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Բուռնուղը հախ եմ արել,

Ջան, գյուղում, ջան, ջան,

Պատիցը կախ եմ արել

Ջան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Կանգնել ես նավի վրա,

Ջան, գյուղում, ջան, ջան,

Զինարի ծառի վրա,

Ջան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Թուխլիկ կեպի յես դրել,

Ջան, գյուղում, ջան, ջան,

Շեկիկի քյանքյուլիդ վրա,

Ջան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Աղջի, անուշդ լի՜նչ ա, ասա,

Ջան, գյուղում, ջան, ջան,

Հաղիդ մինթանեն խաս ա,

Ջան, ծաղիկ, ջան, ջան:

Ես երկոր ա՛ չեմ տեսել.

Ջան, գյուղում, ջան, ջան,

Մի քիչ իմ խեղդ խոտն,

Ջան, ծաղի, ջան, ջան:

ԶՐՈՒՅՑ ԱՐԱԳԱԾԻ ՀԵՏ

Ու թե առած, սարեկ դառած, սար եմ կանչել յես մանկուց,
Շատ եմ վաղել ու յերազել սարի անտառն հինավուրց. *)

Միրով անմեռ նայում եմ դեռ Արագածին սպիտակ,
Ծով Շիրակի դանձերով լի լեռնաշխարհը վռտքիս տակ,

—Ու՞ր են քարը, պճնազարդող զով անտառներն այն չքեղ,
Շանթն է գարկել, կյանքից զրկել, թե, մարդկային մի հին ցեղ:

Յեվ՝ լսում եմ սուտակաղեմ Արագածի ձայնը խուլ.

«—Տերն հողվորից դաշտը խլեց, նրան թողեց սարն ամուլ.

*) Հազարամյակներ առաջ անտառներ են տոսփել Շիրակի լեռների վրա

Յեւ գլուղացին սրեց կային, անտառն առավ ծնկաչոք,
Քրտինք ցանեց, ցորեն հանեց, ինքը դարի կերավ լոկ,—

Յեւ այն որից սար ու ձորից ամպերն ինձ են գալիս դեռ՝
Յերազներով այն խիտ ու դով անտառները թափշահեր՝...

Լոեց սարը, և խավարը գազաթներից չբացավ,—
Արև աչքով, դալար մեջքով Շիրակ աշխարհն արթնացավ:

Հյուսվեց շողը, բուրեց հողը, Արփաչային ձայն տվեց,
Արևն անշեջ՝ դաշտերի մեջ գարթնող կյանքը համբուրեց:

Յերկինք յնրկիր վարդակարմիր հանդես բացին արևով,
Լեռների մեջ սիրտը բացեց՝ ծփաց քաղաքն ինչպես ծով:

Ու արևը փռեց թևը—մտավ ամրոց ու խրճիթ,
Խորքերն հասավ ու կյանք տեսավ՝ համասփյուռեց լույս ժպիտ:

Մանուկների ծով աչերին շոյեց սիրուց կենսաթով,
Հանդ ու արտեր, ծիլ ու վարդեր սնեց անուշ իր կաթով:

Քաղաքն անգին արեգակին նայեց, փայլեց մանկան պես,
Դրկեց ապա իր բարձրագահ լեռնապարը վեհ ու վես:

Կարծես նա ել յերազում եր (ինչպես մի որ յես մանկուց)...
Շիրակի ծով լեռնային դով անտառները հինավուրց:

Ա՛, բանեն թող նորեց գլուխդ մեր սարերին ծառեր շատ,
Ծաղկանց միջով, զիլ կարկաչով վագե կյանքը մեր զվարի:

Հովը խաղա, ցողը տեղա անտառներից զովաբեր,
Ամեն մի սիրտ նվիրական գտնի սիրտ նոր ափեր:

Կարոտակեզ իմ սրտիս պես Արապածն ել իմ բարի,
Յերազում ե զմբուխտ ու վեհ ծով ստվերներն անտառի:

Ու կտեսնեմ կանաչ, վսեմ նոր անտառներ սարերին,
Յեթե կյանքով, կամ թե յերգով ընկեր դառնամ դարերին:

(Հ. Շիրազ)

Ա Ր Ա Գ Ա Մ Ը

Գեղեցիկ ե Մասիս սարը՝ ձյուն գազաթով յերկնավետ,
Բայց չեն խոսում լուսակարկաչ աղբուրները նրա հետ:

Գեղեցիկ և Սրագածը՝ ձյուն դադաթով յերկնավետ,
Հավերժական զրույց ունեն աղբյուրները նրա հետ,—

Հավերժի պես ծուխի են գալիս գարունները ծով կրճքին,
Կուլ են գնում բյուր մեղուններ ծաղիկների հորձանքին:

Ղողանջում են պերճ լանջերը վտակներով իր զանգակի,
Ու աբախին են իրար զգվում նրա կապույտ շուքի տակ:

Արծիվները թևի են փռում վոսկի ու վառ քերձերին,
Ու վորսկանն և սիրո աչքով նայում թռչող այծյամին:

Դյուրթական և Արագածը, յերբ աստղերի լուռ ծոցում
Լուսաշղարշ ամպերն ուսին, ինչպես հաբսը ծաղկոցում,

Գուն և մտնում սիրո խոսքից իր սրտաբուխ գետերի,
Վտոքին հովերն իմ Շիրակի, ձակաին համբույրն աստղերի:

Բայց գեղեցիկ ու անհաս և Սրագածը յերկնավետ,—
Յերբ արածում ու խոսում են լույս հոտերը նրա հետ:

Յերբ քյուրդ ու հայ հովիվներ յերկնների ձայնի պես
Ձով լանջերից գեպի աշխարհ բարին կիջնի փրփրագեղ:

Գեղեցիկը Սրագածն և՛ ձյուն դադաթով յերկնավետ,—
Հավերժական զրույց ունեն կյանքն ու յերգս նրա հետ:

(Հ. Շիրազ)

*
* *

Ժիր ես, զվաթ, իմ սիրեկան,

Արագածի յեղնիկի պես.

Կնախանձեր այն դյուրթական

Արագածի յեղնիկը քեզ,

Թե վոր տեսներ բարակ մեջքդ,

Խոր աչերիդ նայեր մի սլան,

Իսկ յերբ զգա սերը սրտիդ՝

Կմոռանա թե կյանք, թե մահ:

(Հ. Շիրազ)

ՆԱԽԵՐԳ

Իմ Արագած, Շիրակի մայր,
Մորս նման անարատ,
Կյանք ևս բղխում, կաթով ցողում
Իմ հայրենի հողն ազատ:

Ծաղիկներդ ստինքներդ են,
Ու թող ծծեմ յես կրկին,
Վոր մանկանամ վտառներիդ տակ,
Թիթեռ դառնա իմ հոգին:

Վոր յերբ անցնի, չճանաչեմ
Իմ սիրածին աչագեղ,
Մոռանամ սերն ու չտխրեմ,
Ուրախ ճախրեմ ամեն տեղ...

(Հ. Շիրազ)

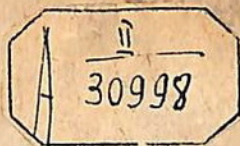
ԳԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

220030998

(204)

ԳԻՆԸ 2 Ռ.

В. ДАРЬЯН

П. 008. 3
ԱՐԱԳԱՆԻ Վ. ԱՐՄԻԱՆՏԻ ՍԵՐԻՆԻ
Սրբանաթ

Երևան,

տիպ. Սրբանաթատ. Երևան № 124

1910

20647